

Kolitsch A.: Das angewandte Rechnen in der Arbeitsschule. Prag, 1914. A. Haase. (Lex 8°, 55 l.) 1·20 M.

Langguth M.: Der physikalische Schülerversuch in der Volksschule. Hildesheim, 1914. A. Lax. (n. 8°, IV+187 l.) 3 M.

Muës H.: Leitfaden f. den deutschen Aufsatzunterricht nach modernen pädag. Grundsätzen. Bremen, 1914. G. Winter. (8°, 115 l.) 1·50 M.

Müller I.: Die Leibesübungen. Ihre Anatomie, Physiologie und Hygiene. Leipzig, 1914. B. G. Teubner. (n. 8°, XIV+374 l.) 5 M.

Nationale und soziale Jugendpflege. München, 1914. W. Callwey. (n. 8°, 56 l.) —·50 M.

Raschig E.: Die Gegensätze in der Pädagogik, in der wissenschaftlichen Forschung und im Ringen der Völker. Bielefeld, 1914. A. Hel-mich. (n. 8°, 16 l.) —·40 M.

Schwabe E.: Das Gelehrten-schulwesen Kursachsens von seinen Anfängen bis zur Schulordnung von 1580. Leipzig, 1914. B. G. Teubner. (8°, VI+160 l.) 3·20 M.

Wolffheim Nelly: Die erziehliche Beeinflussung und Beschäftigung kranker Kinder. Berlin, 1914. L. Oehmigke. (8°, 140 l.) 2 M. Gy. Á.

SZEMLE.

Tanügyi tanulságok a régi szepesi városi polgárság sorsából.

Nagyjelentőségű alkotások, avagy újítások idején, amelyen a napirenden levő középiskolai reform is, felettébb kívánatos az ügynek minél több oldalról való megvilágítása. Nem vélem tehát teljesen hiábavalónak, ha az ősi szepesi német városi polgárság sorsán, személyesen tapasztalt tények és a hivatalos népszámlálási statisztikai adatok alapján bemutatni igyekszem a köznevelés irányának egész polgártömegeken meglátszó hatását.

Tudott dolog a régi szepesi németnyelvű polgárság közigazdasági kiválósága. A bányászat, az ipar, a kereskedelem a környékükön, de még azon jóval túl is az ő kezükben volt. Azoknak a szántóföldeknek és erdőknek, amelyek olyan községekhez tartoztak, ahol a régi német polgári elem lakott, túlnyomóan nagyobb részét ők bírták, ők művelték. A régi szepesi városok polgársága önálló gondolkodású, intelligens és vagyonos volt. Anyagi és erkölcsi érdekeit megítélni, sorsát intézni maga volt képes. E függetlenség, a másokra nem szorulás következtében a XII. század óta egészen a múlt század második feléig, mint sziget a szlávok tengerétől körülölvé, jó és balsorsban a szepesi városok fönntartották eredeti német jellegüket, úgyszólván tisztán németnyelvű lakosságukat.

A mult század második felében azután meglehetősen gyors átalakulás kezdődött. A régi városi polgárság azóta folyton tűnedezik, vagyonát, helyét és vezetőszerpét mindinkább mások veszik át.

A szeptesi bányák az utolsó évtizedek alatt mind idegenek kezébe jutottak. Az iparosok és kereskedők túlnyomóan nagyobb többsége már nem a régi jó, intelligens szeptesi üzletember leszármazottja. A kézművesek és kereskedők új nemzedékében már alig találjuk a régi szeptesi polgárok neveit. Az iparosság cégtábláin már főleg a szláv, a kereskedőkén főleg más bevándorlott faj nevei szerepelnek. És a föld? Napról-napra jobban és jobban tótnyelvű polgártársaink kezébe vándorol, s mindinkább többen és többen közülök városainkba és volt városainkba telepszének. Régi szeptesi gazdacsaládjaink utódjaiból egy-egy városban már csak hírmondóul maradt egy-kettő gazdálkodónak.

Félre ne értessek szavaim. Nem nemzetiségi avagy felekezeti motívumok vezetnek fejtegetéseimben. Magasabb szempontok vezérelnek. Egy sok századon át szabadságban és elnyomásban fönmaradt polgárosztály eltűnése képenek előtárása, tehát tények szemléltetése által bizonyos tanulságok levonására óhajtok alapot adni.

Nézzük, mi lehet e polgárosztály gyors eltűnésének oka.

Az Amerikába vándorlás? Nem tartanám elfogadhatónak. A Szepesség tót lakossága, amelyik most *produktív* munkássága révén hódítva nyomul előtérbe, előbb és sokkal nagyobb mértékben vándorolt ki. A kivándorlás tehát, hogy úgy mondjam, a számaránytól függő erőegyensúlyt nem változtathatta meg, sőt a némettség javára billentén.

A szaporaságban levő különbség? Ha napjainkban a sok lateinerpályára lépett polgárlészármazott miatt talán már ez is hozzájárul, az azelőtti 4—6 évtizedre nézve mégsem gondolnám elfogadhatónak. Hét évszázadon át megmaradt az egyensúly és csak a mult század második felében kezdődött sok helyen a városi elem eltűnése.

Az újabbkori nehéz megélhetési viszonyok? Ezek épúgy hatnak a tértfoglaló többi fajú polgártársainkra is. Tehát emezeket is elűznék.

Talán a mult század második felében másutt kifejlődött nagyüzem, illetve gyáripar tette tönkre a régi szeptesi üzletembereket? Szintén nem vélem elfogadhatónak. Hiszen az akkori időben a Szepességben még igen sok pénz volt. Volt elegendő hozzáértő munkás is, pl. Leibicen egész légió takács, Iglón még most is neveznek egész városrészt az ott lakott sok tímár után *Gerberei*-nek. Megvoltak tehát az anyagi eszközök, hogy a polgárság a produktív pályákon az újkor követelményei szerint rendezkedjék be és azokon teljes sikerrel helytállni tudjon. Mégis az akkori új nemzedékből épen a legintelligensebb és tehetősebb családok utódai, tehát az évszázados hozzáértést átöröklő, nagyobb versenyképességű, egyesítő erejű egyének a

gyakorlati életpályáktól tömegesen elmaradoztak, illetve másfelé vonultak.

És épen ebben gondolom föllelhetni a bekövetkezett eltűnésnek, térvesztésnek okát. Mi hozhatta létre ezt a tömeges elterelést? Vessük tekintetünket az iskolákra.

A vármegyében egészen közel egymáshoz négy gimnázium, egy reáliskola és két tanítóképző működik. Ezek közül van Lőcsén (lakosságának száma régi idő óta 6—7000) gimnázium és reáliskola, a tőle 10 km. távolságban levő Iglón (8—9000 lakos) gimnázium és tanítóképző, a 20—22 km.-re levő Késmárkon (6000 lakos) gimnázium, Podolinban (1700—1500 lakos) régi idő óta algimnázium, amelyet most fejlesztenek ki és Szepeshelyen tanítóképző. Talán nem tévedek nagyon, ha ezekben az iskolákban keresem azokat az intézményeket, amelyek a régi városi polgárság gyorsmenetű eltűnésének elsősorban okozói. Mivel a gazdag és szegény polgárcsaládnak egyaránt olyan nagyon könnyen hozzá férhettek, természetesen a középiskolákba, vagy legalább is tanítóképzőkbe küldték fiaikat, miáltal ezek egészen eltérítették a produktív életpályáktól. Persze az így az új n. értelmiségi pályára terelt sok egyénből aránylag kevés található megélhetést szűkebb hazájában, s nagy részük az országban másfelé nézett állás, hivatal után. Megindult tehát a városi polgárok utódainak kivándorlása a nagy Magyarországra. Az ősi produktív pályákra nézve pedig megszűnt körükben az utódlás. Eltűnt a városokban az átvevő, a folytató, a vagyont megtartó és gyarapító s így az anyagi erővel is rendelkező, a vezetést kezében tartó »zipszerek» tömege.

Lőcsén, Iglón, Szepesváralján, Szepesolaszin, Felkán, Szepeszombaton, Strázsnán, a Késmárk tőszomszédságában (gyalog 20 percre) levő Leibicen és Szepesbélán az 1850-es években a kevés számú magyar anyanyelvű mellett kis, helyenkint elenyészően kis számban volt a tót. Ma e helységekben — amelyek épen a régi németnyelvű iparos- és kereskedőosztály főpontjai voltak — mindenütt a tótok többségben, sőt Lőcsén, Iglón, Felkán és Strázsnán abszolút többségben. Késmárkon az 1910. évi népszámlálás szerint még a német elem van számbeli túlsúlyban. De itt is így áll a dolog. Az 1900. népszámlálás szerint a lakosság 16·9%-a magyar, 60·8%-a német, 19·1%-a tót anyanyelvű, a többi vegyesen más fajtájú. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a város akkori 5606 lakójából főképen a német anyanyelvűekhez számított 907 izraelita volt, a régi polgári elem már csak 44·6%-ra redukálódik. 1910-ben volt 20·7% magyar, 51·3% német és 25·5% tót. Amíg tehát a németiség tíz év alatt 9·5%-kal csökkent, a magyar csak 3·8%-kal emelkedett, míg a tót

6·4%-kal. Ha megint figyelembe vesszük a német anyanyelvűekhez számított izraelitákat (1050), a régi német elemre pláne már csak 34·6% marad. A régi elem eltűnési folyamata tehát e városban is nyilvánvaló. Podolin azelőtt túlnyomóan német. 1900-ban 6·6% a magyar; 55·7% német (az izraelitákat levonva 47·8%); 36·7% tót. 1910-ben 10·8% magyar; 45·3% (az izraelitákat levonva 38·8%) német, 43·7% tót. A magyarság szaporulata az utolsó tíz év alatt 4·2%, a németség kevesbedése 10·4%; a szlávtság növekedése 7%. A Podolinnal szomszédos Gnezdán a magyarság és németség fogyott, a szlávtság 19·3%-ról 26·5%-ra emelkedett tíz év alatt.

E tényekkel kapcsolatban érdekesnek és tanulságosnak tartom fölemlíteni azt, hogy ahol a németség még földműveléssel, avagy egyéb produktív tevékenységgel foglalkozik, illetőleg, ahol a középiskolába küldés nem lett oly nagyarányú, magasabb intelligenciájával és így nagyobb termelőképességével még erősen tartja magát a szláv térfoglalással szemben.

A városokban a magyar anyanyelvű lakosság növekedést, helyenként igen szép emelkedést mutat. Ámde ne feledjük, hogy ezek közt igen sok a máshonnan idekerült hivatalnok; tanár, tanító, vasuti alkalmazott (altiszt, munkás is), deák stb. S ha nagyobb számban annak is most már a magyart anyanyelvűeknek valló régi polgárcsaládbeli leszármazottak, ezek kevés kivétellel a hivatalnoki, illetve ú. n. értelmiségi pályán működnek. Hogy helyes-e ez a magyarosodó folyamat, amikor mint produkáló, a birtokot magához vonó, tehát domináló polgártömeg a szlávtság foglalja el a tereket, alapos megfontolást érdemel. El kell ismernünk, hogy a középiskolák magyarosítanak — de főleg más vidékeknek —, a körzetük azonban szlávosodik.

A Szepességéről hazánk elvitathatatlanul sok kiváló egyéniséget nyert. S hogy ezek, fényes polcra emelkedvén, így inkább megtalálták egyéni életboldogságukat is, mintha őseik foglalkozását folytatták volna, valószínűnek kell tartanunk. Hogy azonban a sok közép- és kishivatalnok, aki itt nevelődött, jobban, függetlenebbül, sőt szebben és így boldogabban tud-e megélni, mint egy józan, a gyakorlati tevékenységet intelligenciával és örökölt avagy elsajátított szaktudással űző egyéniség — amilyenekkel pl. Ausztriában avagy Németországban nagyszámban találkozunk — meditáció tárgya lehet.

Hogy a régi, a jó és balsorsban hazánkhoz hű városi német elem lassankint egészen eltűnedezik, magyar nemzeti érdekből föltötte fájlatandó. Ennek az intelligens, jóra való, hazafias szempontból föltétlenül megbízható népcsoportnak jobb lett volna németyelvűnek maradnia és helyét itt továbbra is betöltenie, mint *ilyen* módon megmagyarosodnia. Magyar nemzeti szempontból, úgy vélem, csak az

tekinthető helyesnek, célszerűnek, ha a városi polgárság úgy vette volna, azaz veszi át a magyar nyelvet, hogy itt megmarad, a produktív, gyakorlati tevékenységet tovább folytatja. A mostani átalakulás a régi, fejlett, nagymérvű kézművesség megszűnése folytán, mindenesetre nagy anyagi károkat is jelent az országnak. De a kevésbé intelligens és így kevésbé önálló, vagyis könnyen befolyásolható elem térfoglalása államiságunk szempontjából határozott veszedelmet is rejteget méhében. Ahol azelőtt a saját okos belátása szerint cselekvő polgárság lakott és szerepelt, ma már egész községek, vagy legalább is ezek lakossága túlnyomó többségének hazafisága körülbelül csak a lelkész hazafiságán múlik. E tekintetben a Szepességen még nincs baj, de könnyen lehet; ez a szomszéd vármegyék példájából nyilvánvaló.

Az utolsó 25—24 esztendőben a vármegyében öt polgári fiúiskola, három ipari szakiskola és egy felső kereskedelmi iskola dolgozik a produktív életpályák előkészítésén, de tulajdonképen már legföljebb csak a roncsok megmentésén fáradozhatnak. A kép azonban most is az, hogy a környékükben még meglevő régi szepesi családok fiai még mindig a minden pályára jogosító, de tulajdonképen a gyakorlati pályáktól elterelő középiskolákba áramlanak. A polgári iskolák, bár szépen látogatottak, az ősi városi elemből igen kevés növendéket kapnak. A szakiskolák tanulóeregük legnagyobb részét más vármegyékből toborozzák, úgyszintén a késmárki felső kereskedelmi iskola is.

A felsorolt tények, konkrét adatok arra az eredményre vezetnek, hogy 1. a nevelés iránya egyes területek s így a területekből összetevődő egész ország lakosságának sorsára döntő hatással lehet; 2. a középiskola működése országos, anyagi és nemzeti érdekből nem minden vidéken előnyös; mert 3. a középiskolák elfinomító, a gyakorlati életcéloktól távol álló iránya nem éppen az országosan célszerű irány.

Az eltűnés régebben megindított folyamata, úgy látszik, feltartóztatatlan. S ha e régi, igazi kultur-népcsoport elenyészten már csak könnyezni lehet, de segíteni nem, az előadott tények, konkrét adatok, saját szemléletéből vonjuk le azt a tanulságot, hogy amikor egy népfaj nem a produktív tevékenységben keresi életboldogulását: tünezik, megsemmisül; vagyonát és helyét mások foglalják el. E tapasztalat hozzájárulhat annak az útnak a megmutatásához, amelybe nemzeti főnmaradásunk érdekében a középfokú oktatást alapos reform által terelni kellene. De mutatja azt is, hogy mily irányú nevelő iskolákra fordítsuk a gondot országos érdekből leginkább. Nagy szükség van arra, hogy a nevelést és tanítást a közgazdasági küzdelemben való sürgős megerősítés szolgálatába állítsuk most, ami-

kor déli szomszédaink évszázados bűnultságuktól megszabadulva, egy-két évtized múltán szintén teremtő munkássággal keresik majd érvényesülésüket az emberiség nagy, bár vérnélküli, de fölszívó küzdelmében.

Igló.

Prohászka Lajos.

A tankönyvbírálat szervezése.

A tanítás eredményének egyik főfeltétele: a jó tankönyv. Pylenek akkor állanak elő, ha teljesen hivatása magaslatán áll az író, de a bíráló is. A bírálat kérdése már sokszor merült fel, mert igen bonyodalmas. Hogyan érhetjük el, hogy tankönyvbírálatunk a célnak megfelelő legyen, az írók nehéz céljának elérésében támogassa? Erről *Fest Aladár* így nyilatkozik: „... azt tartanók kívánatosnak, hogy az új középiskola tankönyveire *jutalom pályázat* hirdetessék; a pályamunkák névtelenül, jelígesen, kéziratban küldessenek be; a munkákat hivatott bírálóbizottság bírálja el; az ítélje meg a jutalmat, emelje ki a dícsérendőket, javasolja engedélyezésre a megfelelőket, utasítsa vissza a használhatatlanokat». (M. P. 1913., 622. l.)

Meg vagyok róla győződve, hogy nem maradok egyedül, mikor evvel a tervvel szemben aggodalmamnak adok kifejezést. A pályázatokkal szemben való bizalmatlanságot, miként mások lelkében, az enyémekben is, az ifjúkori önképzőkori tapasztalatok szülték, a későbbiek pedig csak növelték. Nem szubjektív, hanem objektív tapasztalatokról szólok. Vajjon lelkesítheti-e az írók az a tudat, hogy művét esetleg akkor is mellőzik, ha nem rossz; csak azért, mert önkényes párhuzamba állítják oly művekkel, melyek nem minden tekintetben múlják felül az övét? Azt kell óhajtánunk, hogy ne relatív, hanem abszolút elbánásban részesüljön minden munka. Ezért ne kívánjuk a pályázatok életbeléptetését a tankönyvírás terén. De másrészt nagyon kívánatos, hogy a bírálat terén bizonyos állandó elvek, a tapasztalat útján létrejött módszeres szempontok, vívmányok érvényre jussanak és ne legyen a bírálat ötletszerű.

Állandó *bíráló tanácsot* kellene szervezni, melynek elnökségét a miniszter nevezné ki, tagjait pedig — csak a középiskoláról szólnak — a tanárság választaná. Van ennek egy egyetemes jellegű szervezete, az Országos Középiskolai Tanáregyesület. Annak keretében történhetnék meg a tanács tagjainak megválasztása. A közvélemény bizalma bizonyára a legérdemesebbeket részesítené e megbízásban, természetesen tekintet nélkül arra, hogy tagjai-e az O. K. T.E.-nek.

A tanács szakosztályokra oszlanék. Az elbírálandó művet a szakosztály minden egyes tagja megkapná tanulmányozás végett,